

A rendszertagadás viszontagságai

A liberális demokráciához való rendszertagadó és rendszerfejlesztő viszonyulás között van egy köztes állapot. Azok vannak ebben a köztes állapotban, akik a rendszertagadó diagnózist rendszerfejlesztő terápiával kötik össze. Mert mással nem tudják, noha szeretnék. Ők a félrealisták. Realisták, amennyiben belátják, hogy a liberális, tehát kapitalista demokrácia szociális és egalitárius (no meg etatista) irányban továbbfejlesztett változatánál nem tudnak jobbat javasolni, viszont ezt a realizmust nem érvényesítik elemző diagnosztaként, és ez utóbbi minőségükben a liberális demokrácia ellentáborát erősítik. Ezen ellentábor érvkészetét, szellemi és érzelmi erejét gyarapítják. Végső soron annak a szociálliberális kapitalizmusnak az esélyeit rontják, amelynél jobbat maguk sem tudnak ajánlani.

E köztes irányzat legfajsúlyosabb képviselőinek (mindenekelőtt Szalai Erzsébetnek) a nyomába lépett Scheiring Gábor most megjelent kötetével (*Egy demokrácia halála – Az autoriter kapitalizmus és a felhalmozó állam felemelkedése Magyarországon*, Napvilág Kiadó, 2019, 344 o.).

A liberális és antiliberális világmagyarázó elméletek körében alaposan tájékozott és tájékoztató szerző ezen az elméleti-ismeretterjesztő szinten bizvást kielégíti az érdeklődő olvasót (például engem). De amit ezen elméletek felhasználásával a Magyarország jelenéig vezető útról mond, fölöttébb vitatható.

Az LMP országgyűlési képviselőjeként közlelő megismert, a magyarországi közéletből a nyugati tudományos világba kilépett, olasz, angol, amerikai egyetemeken kutató szerző tézise röviden a következő: A rendszerváltás után Magyarországon 2010-ig egy felülről létrehozott (ezért „szimuláltan”) demokratikus liberális versenyállam alakult ki, amelyből kiábrándult a munkásosztály és a nemzeti tőkésosztály is, ezek lázadása vezetett ennek a versenyállamnak és vele együtt a demokráciának a címbe is jelzett halálához. E „félperifériás”, „függő fejlődésen” átesett és a „liberális modernizációs paradigma” jegyében fölépített versenyállam ellen azért lázadtak fel ezek az egyébként antagonisztikus osztályok, mert a transznacionális tőke uralkodott benne. Ennek uralma a piaci viszonyok között vele szemben esélytelen és a versenytől meg nem védett, „fejlesztő” állam által nem fejlesztett nemzeti gazdaságot elnyomta, ezáltal a gazdaság egésze dezintegrálódott, össze nem illő darabokra esett szét, s ennek következtében szétesett maga a társadalom is. Szétesett mint érzelmi, morális és létbiztonságot nyújtó szolidáris közösség, és az ennek hiányát olyannyira megszenvedő munkásosztály, a „nemzet” ennek helyreállítását ígérő, jobbról felhangzó hívószavára „neonacionalista” fordulatot hajtott végre – így fordult át a baloldaltól a jobboldalra. A nemzeti burzsoázia pedig szintén átállt a baloldaltól a

jobboldalra, amely azt a védelmet és támogatást ígerte neki a transznacionális tőkével szemben, amelyet a baloldaltól nem kapott meg. Ez a kettős lázadás alapozta meg „az autoriter kapitalizmus és a felhalmozó állam felemelkedését Magyarországon”. A felhalmozó állam a polgári demokrácia előtti kapitalizmus modelljét követi, és autoriter hatalomgyakorlással biztosítja az eredeti tőkefelhalmozást a nemzeti burzsoáziának az ő oldalán álló, de legalábbis néki behódoló része számára (miközben igazából továbbra is fenntartja a transznacionális tőke dominanciáját); a munkásosztályt pedig a „nemzeti összetartozás” érzelmi kötőerejével tartja maga mögött.

A könyv pesszimista végkövetkeztetése ez: „A felhalmozó állam a tőkésosztály széles rétegének támogatását élvezzi, ezért lényegesen stabilabb, mint egy pusztán politikai elnyomásra épülő korrupt, ragadozó állam. A nacionalizmus pedig továbbra is vonzóbb politikai identitás a munkásosztály és az underclass körében, mint a nemzetközi integráció technokrata modernizációs narratívája.” Orbán Viktor rendszere ily módon „»fent« is, »lent« is be van ágyazva a magyar társadalomba”. Ráadásul az európai nagytőke érdekeivel egybeeső, jelentős mértékben annak kedvező EU-támogatások is a rezsimet erősítik. A rendszer meggyengüléséhez olyan külső és belső feltételek kellenének, amelyek teljesülése egyelőre nem látható. Csak egy külső gazdasági válság vagy az uniós források elapadása teremthetne új helyzetet. És erre kellene a belső ellenzéknek készülnie. Scheiring Gábor szerint csak hosszabb távon lehet „Magyarországot visszaterelni

egy demokratikusabb és szolidárisabb fejlődés útjára”. Azok számára, akiket ez a konklúzió elkeserít, Polányi Károly szavait ajánlja vigasztként a szerző: „A társadalom valóságának türelmes elfogadása rettenthetetlen bátorságot és erőt ad az embernek, hogy megszüntessen minden megszüntethető igazságtalanságot és szabadsághiányt.”

Az a kérdés, valóban olyan-e (és olyan volt-e) a társadalom valósága, amilyenek ez a könyv leírja, és jól látja-e a szerző, hogy hol van az igazságtalanság és a szabadsághiány megszüntethetőségének a határa. Van okunk ebben kételkedni.

A közelmúltra vonatkozó kritika hiányosságai részben a múltra irányuló kritika hiányosságaiból következnek.

A szerző azt állítja, hogy a hetvenes évek második felében kezdődött az átmenet a szocializmusból a kapitalizmusba. Az átmenet kezdetét bármire rá lehet fogni. Például az egyéni gazdálkodókra, a maszek kisiparra, a kolhozrendszerből eltávolodó szövetkezetekre is rá lehetett mondani, hogy napról napra újratermelik a kapitalizmust. De kapitalizmust emlegetni ott, ahol a külföldi nagytőke részesedése csekély, és a nagyipar döntően állami tulajdonban van, komolytalan. Ráadásul még a piaci fundamentalizmus is eluralkodott volna a szerző szerint a nyolcvanas évek második felében, miközben a piaci mechanizmusok működésének legalapvetőbb feltételei – legkivált a profitorientált magántőke – jelen sem voltak, az állami tulajdon meghatározó szerepének fölszámolása szóba sem került, viszont az évtized közepén, az 1985-ös pártkongresszuson éppen reform-

ellenes gazdaságpolitikai fordulatot hajtottak végre, amelynek aztán, mint minden ilyen fordulatnak, igen súlyos következményei lettek. Olvashatjuk, hogy „Magyarországon a szocialista újraelosztó állam a 70-es évek végére egyértelműen a válság jeleit mutatta”. De ennek a válságnak a rendszerben rejlő strukturális okait a szerző nem kutatja. Nincs alátámasztva (két szakirodalmi utaláson kívül) semmivel az az állítás, hogy az államszocializmus összeomlása, noha mindenhol bekövetkezett, nem volt szükségszerű, és arra sem kapunk választ, hogy végül is pozitív fejleménynek kell-e tartanunk a pártállami diktatúra összeomlását, amely mégiscsak a demokrácia megszületését jelentette, ami a szerző számára fontosnak tűnik, hiszen máskülönben aligha keresné elkövetetten halálának okait.

A létezett szocializmus alapvető szervei bajaival, amelyeket sehol nem élt túl (legalábbis úgy nem, hogy ne ment volna át államkapitalizmusba), a könyv érdemben nem foglalkozik. Kornai János alapvető művei közül *A hiány* még az irodalomjegyzékben sem szerepel, a *The Socialist System* ott igen, de lényegében csak ott. Egy olyan könyvben, mely igen sok szerző igen sok tézisét ismer-teti, a legnagyobb hatású magyar közgazdász alapvető állításainak nem jutott hely. Nem az a probléma, hogy ezekkel Scheiring Gábor nem ért egyet, hanem az, hogy érdemben nem is viszonyul hozzájuk. Nem cáfolja, hanem egyszerűen figyelmen kívül hagyja őket. A hiány, a puha költségvetési korlát fogalmi lényegében elő sem kerülnek.

A szerző szerint „egy megreformált iparpolitika továbbélését nehezí-

tette az is, hogy a 80-as évek végén súlyát veszítette az Ipari Minisztérium, valamint az Országos Tervhivatal. Ezzel már a szocializmus idején megszűnt a legfontosabb fejlesztő állami eszköz, az autonóm, iparpolitikai orientációjú gazdaságfejlesztő csúcsszerv.” Nem hiszünk a szemünknek! Az Országos Tervhivatal és egy minisztérium mint autonóm (!!!) intézmény! A pártállamban! Tegyük föl – bár nehéz –, hogy a szerző nem tud a politikai erőviszonyoknak közvetlenül kitett és a racionális gazdálkodás szempontjait félreállító tervalkurendszeréről, amelynek hatalmas irodalma van. De arról azért mégsem lehet nem tudni, hogy egy minisztérium és a kormányzásban kulcsszerepet betöltő állami csúc-szerv semmilyen rendszerben nem lehet autonóm, de a pártállamban eleve meghirdetett sarkalatos elv volt a pártirányítás érvényesítése – tehát az autonómia kizárása – minden politikai intézményben.

Kína pozitív példaként bukkan fel: „Érdemes ezzel szemben összevetni [ti. a 80-as évek magyar gazdaságpolitikájával – R. S.] a fokozatosság elvét folyamatosan szem előtt tartó Kína történetét.” Miről beszélünk? Arról a Kínáról, ahol a reform negyven éve után az egy főre jutó GDP a magyarnak alig a fele? És ez jelentősen nem is változik, mivel a magyar és a kínai GDP növekedése között most már alig van különbség (ott 6 százalék, nálunk 5, és amitől az itteni, attól az ottani is csökkenni fog). Kína kifejezetten antiszociális állam, a jóléti államok ellenpólusa, ahol a közszolgáltatásokra, szociális célokra a GDP olyan csekély részét költik el, hogy azt Európában elképzelni sem tudjuk. Az extenzív növe-

kedés lehetőségeinek kimerüléséig a kínai növekedés egyebek között azért volt látványos, mert a GDP olyan hatalmas részét fordították tőkefelhalmozásra, beruházásra, és olyan kis részét engedték elfogyasztani, hogy az a világ gazdaságtörténetében egyedülálló. (L. Kornai János: *Példaképünk: Kína?*. In *Látlelet*, 97–115. o.) Ezért lenne érdemes egy stabilizálódott, tömegvérengzésre képes, a tibeti és ujjur kisebbséget brutálisan elnyomó diktatúra példáját tekintetbe venni?

Nem derül ki igazán, hogy a szerző pontosan mit és miért nevez neoliberálisnak. Ez olyan szitokszóvá vált, amelynek a használati köre parttalanná tágult, immáron a liberalizmus csaknem minden változata belefér, és a neo-előképző mintha csupán arra szolgálna, hogy elfedje használója antiliberalis pozícióját, miután még mindig nem kellemes minden tekintetben antiliberalis pozícióban mutatkozni. Ebben a könyvben is így, szorosabb definíció nélkül használtatik ez a jelző. Továbbá bizonyításra nem szoruló, axiomatikus kiindulópont az is, hogy válságban van a liberalizmus, a nyugati típusú társadalmi rendszer, és leépült a jóléti állam. A válságretorika örök a sajtóban is, a társadalomtudományban is. A Nyugatnak az előző század elején is, sőt már a tizenkilencedikben is bealkonyult, de azért igényes elemzőnek mégsem kellene a válság szót anélkül használnia, hogy megmagyarázná, miért véli válságban lévőnek a világ legfejlettebb és legjobb módon élő államainak túlnyomó többségét, és mit jelentene a jóléti állam leépülése, amikor az állami újraelosztás ezekben az országokban továbbra is igen magas, és sehol sem

mutatott brutális mértékű csökkenést; ez az újraelosztás továbbra is jelentős részben a közszolgáltatások finanszírozására és jóléti kiadásokra szolgál, és nem tapasztalható a szegénységben élő emberek számának megugrása sem.

Kulcsfogalomként szerepel a „függő fejlődés” is. Ezzel azonban az a probléma, hogy csak függő fejlődés van. A világgazdaságtól, világtóktól, a határokon átáramló tóktól és multinacionális cégektől független fejlődés per definitionem sehol sem lehetséges. A függőségen belüli minőségi szintekről természetesen érdemes beszélni. A szerző igazából erről is beszél, és a félperiféria sajátosságaihoz valóban hozzá lehet kapcsolni a függés sajátosságait, de a szóhasználat mégis azt sugallja, hogy függő és független államok állnak egymással szemben, és értelme volna ebben a vonatkozásban a függetlenségi retorikának, holott nincs.

A következő kétes fogalom a „szimulált demokrácia”. Ez nem azért kétes, mert nincs ilyen, hanem mert Magyarország történelmének arra az egyetlen korszakára alkalmazza a szerző, amikor nem szimulált demokráciában éltünk, ti. a 2010 előtti két évtizedre. A lakosság többségét a választásokból és a közéletből kizáró dualista Magyarországra, a nyílt szavazásos autoriter többpártrendszerre a két világháború között, a szigorúan korlátozott, kényszerkolicációs többpártrendszerre a háború után, a „proletárdiktatúrával” társított „népi demokráciára” és a 2010 után kiépített rendszerre egyaránt bizvást mondható, hogy szimulált. De az 1990 és 2010 közöttinél kevésbé szimulált demokrácia soha nem volt Magyarországon. Csupán egyet-

len tényezőre alapul az az állítás, hogy ekkor szimulált demokrácia volt itt. Arra, hogy ez a demokrácia felülről jött létre. Ez tény. De miért következne ebből a demokrácia szimulált volta? Ezen az alapon például Németországot vagy Olaszországot is szimulált demokráciának kellene tartanunk. Ha Scheiring következetes lenne, akkor könyvének azt a címet adta volna, hogy Egy szimulált demokrácia halála, és akkor nem is lenne mit sajnálni a halálán. A pártállami diktatúrát is felülről hozták létre. Ettől az még nagyon is valóságos diktatúra volt.

Azt nem mondhatjuk, hogy a munkásosztály fogalma definíció nélkül használatna a műben. Részletes magyarázatot kapunk arra, hogy a szerző miért tartja ezt a fogalmat kiemelt fontosságúnak, de ez a kép zavaros. Van egy tágabb értelmű munkásosztály-fogalom, amelybe beletartozik munkavállalóként az egész technokrácia, melyet az érdekei inkább a tőkésosztályhoz kötnek, és van egy szűkebb értelmű munkásosztály-fogalom, amelybe azok tartoznak, akik „megélhetésük biztosítása érdekében kénytelenek saját munkaerőjüket áruba bocsátani, és nem rendelkeznek jelentős mértékben sem gazdasági, sem kapcsolati, sem tudástőkével”. A munkásosztályról még megtudjuk, hogy nem is egységes, nincs is feltétlenül osztálytudata, az osztályhelyezete

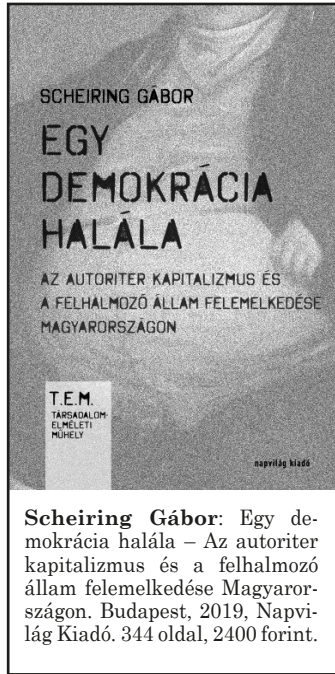
nem determinálja, legfeljebb valószínűsíti politikai és kulturális jellemzőit. Csak azt nem tudjuk meg, hogy egy ilyen heterogén munkásosztálynak, amelyről Scheiring is megírja, hogy nem egységes érték-

közösség, hogyan lehet meghatározott „morális ökonómiaja”, vagyis egységes és normatív ítélete arról, ahogy a társadalomban az anyagi és szimbolikus javakat elosztják.

A könyvből az a kép kerekedik ki, hogy a liberális modernizációs paradigma kül- és belföldi képviselői foglyul ejtették a különböző kormányokat, így alakították ki a „versenyállamot”, amely nem volt se fejlesztő, se szociális, ezért bukatta meg a fellázadt munkásosztály és a nemzeti tőkésosztály –

a (szimulált?) demokráciával együtt.

A könyv negyedik fejezete bemutatja, miként építették és tartották fenn a különböző kormányok ezt a „versenyállamot”. Ez a bemutatás azonban eléggé egyoldalú. Az első szabadon választott kormány például azért alkalmazott volna „intézményi sokkterápiát”, mert „Bod Péter Ákos mellett a gazdaságpolitikában meghatározó szerep jutott néhány fundamentalista piaci modernizátornak, mint amilyen Rabár Ferenc vagy Kupa Mihály”. Rabár Ferenc csupán néhány hónapig volt az Antall-kormány tagja, és éppen azért mondott le, mert Antall elvetette az elképzeléseit.

Scheiring Gábor: Egy demokrácia halála – Az autoriter kapitalizmus és a felhalmozó állam felemelkedése Magyarországon. Budapest, 2019, Napvilág Kiadó. 344 oldal, 2400 forint.

Annyi ideig, mint ő, az ellenkezőképp fundamentalista Matolcsy György is benne volt abban a kormányban. A Kupa-programot pedig elszabotálták, Kupát magát eltávolították a Pénzügyminisztérium éléről. Utódjáról, Szabó Ivánról és tétova gazdaságpolitikájáról, amely az adósságállomány további véstes felduzzadásához vezetett, egyetlen szó sem esik. Botos Katalinról csak azt tudjuk meg, hogy az összetartó pénzügyesek ellenállása miatt nem lehetett ő a pénzügyminiszter, de azt már nem közli a szerző, hogy pénzügyminisztériumi államtitkárként és tárca nélküli miniszterként nagyon is jelen volt a gazdaságpolitikában, és neki is szerepe volt abban, hogy a Horn-kormány olyan rossz állapotban vette át az ország kormányzását.

84

Azt, hogy Kupa milyen jó példa a „multik-bankok-gazdaságpolitika” összefonódására, egyebek között azal érzékelteti Scheiring, hogy dolgozott a Pénzügykutató Intézetben és az EBRD-nél (az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Banknál). Nos, a Pénzügykutatóban Szalai Erzsébet és Matolcsy György is dolgozott, ez utóbbi az EBRD-nél is, akárcsak (a könyvben a piaci fundamentalistákkal szembeállított) Bod Péter Ákos. Ennyit az életrajzok jelzésértékéről, amelyre a könyv számos ponton támaszkodik.

A tartalomjegyzék a negyedik fejezetnél a kormányokat így sorolja fel: „1990–1994: MDF; 1994–1998: MSZP–SZDSZ; 1998–2002: Fidesz; 2002–2010: MSZP–SZDSZ”. Mint látjuk, csak az MSZP-nek van koalíciós partnere. (Annak még tovább is, mint a valóságban, hiszen 2009-ben az SZDSZ kilépett a kormányból.) Az

MDF-nek és a Fidesznek nincsenek koalíciós partnerei. A kisgazdapárt (FKGP) a szerző számára nem létezik. Ahogy maga a mezőgazdaság sem. Az egész elemzés teljességgel mellőzi a mezőgazdaságban történeteket és azok hatását a rendszerváltás utáni Magyarország történetének alakulására és a 2010-es fordulatra. Mintha a Fidesz hatalmának legerősebb bázisa nem éppen a vidék lenne. Az FKGP kényszerítette ki azt a reprivatizációt a mezőgazdaságban, amelyet az összes párt ellenzett, de a liberális pártok leginkább. A termőföld ügyében mindvégig antiliberális szabályozás érvényesült a „versenyállamban”, a jogi személyek tulajdonszerzését kizárták, a külföldi tőkét távol tartották, a nagyüzemi gazdálkodás hosszú távú biztonságának feltételeit nem biztosították. Minderről azonban nem esik szó, mert nem illik bele a képbe.

Scheiring Gábor cáfolni véli „a liberális modernizációs paradigma” „egyik legfőbb közös pontját”, miszerint a liberális piaci modernizáció és a liberális demokrácia kölcsönösen elősegíti egymást. Bemutat egy grafikont is, amely ezt a tételt alátámasztja. Ezen azt látjuk, hogy minél jobb helyen áll egy ország az EBRD gazdaságireform-indexe szerint, annál jobb helyen áll a Freedom House szabadság-indexe szerint is. És a csúcson a mindkét index szerint a legjobban teljesítő Magyarország áll. 1998-ban. A cáfolat egy másik ábrára épül, amely azt mutatja, hogy Magyarország mennyire lecsúszott a Freedom House szabadság-indexe szerint 2006–2018 között, de leginkább 2010 után. Csakhogy ez éppen azt erősíti meg, amit a szerző cáfolni vél. A lecsúszás akkor

kezdődött, amikor a gazdaságpolitika antiliberális fordulata az első Orbán-kormány működésének második felében megkezdődött, a Medgyessy-kormány alatt folytatódott, a Gyurcsány-kormány 2006-ig „nem csinált semmit”, utána pedig jöttek az antiliberális gazdaságpolitikai fordulatból következő, megkésett és ettől még súlyosabb kényszerintézkedések, a fölfordulás, a válság, megbénult a kormány. 2010-től pedig történt, ami történt.

Az 1994–1998-as ciklus viszont, noha ez a szerző figyelmét elkerülte, a legpregnansabb módon igazolta a liberális gazdaságpolitika és a liberális demokrácia közötti pozitív összefüggést. Ebben a ciklusban folyt a legliberálisabb gazdaságpolitika, és a demokrácia minősége szempontjából is ez a ciklus volt a legjobb. Ekkor biztosították legteljesebben az ellenzék jogosítványait, ekkor érvényesültek leginkább a szabadságjogok, ekkor volt a közmédia a legki egyensúlyozottabb, ekkor született konszenzusos médiatörvény, ekkor kötötték négyötödös többséghez az alkotmányozást. Így jutottunk a csúcra a fentebb említett 1998-as ábrán.

Nem biztos, hogy a munkásosztály és a nemzeti tőke irányváltásával kapcsolatban a lázadás szerencsés kifejezés (bár a „fülkeforradalomhoz” kétségtelenül illik), de ez nem lényegi kérdés. Az is kétséges, hogy van-e a munkásosztálynak tipikus attitűdkészlete, és annak bemutatására alkalmas-e egy nem reprezentatív, 82 fős mintán végzett mélyinterjú vizsgálat kétezer oldalas gépelt szövegéből a szerző által kiválogatott húsz-egynéhány oldalas idézetgyűjtemény. De ezzel sem

érdemes sokat foglalkozni, hiszen ezek a szövegek ismerős paneleket tartalmaznak, a kádári diktatúra utáni nosztalgiát tükrözik, az pedig kétségtelen, hogy ez a nosztalgia egy ideig az MSZP-t erősítette, egy idő óta pedig a Fideszt erősíti.

Az olvasót drámai hatású idézetekkel meg lehet sorozni, de aki nem kíván félrevezető befolyással lenni az olvasóira, az azért szembesíti ezeket az idézeteket az objektív tényekkel. A *Mozgó Világ* 2011/6. számában Szalai Erzsébet és Vásárhelyi Mária kutatásai alapján írtam erről. A többi között ezt: „Ezeknek a fiataloknak mindössze 7 százaléka véli úgy, hogy családja a rendszerváltás után jobb anyagi helyzetbe került, s nyolcszor ennyien, a megkérdezettek 56 százaléka gondolja, hogy rosszabbra, a többiek pedig azt mondják, hogy nem változott. Nem tudjuk, miként alakult ezeknek a családoknak a helyzete valójában, de alapos okkal vélhetjük, hogy a fiatalok sem tudják. A megkérdezetteknek rangsorolniuk kellett az egyes történelmi korszakokat aszerint, hogy mikor ment a családnak jobban és rosszabbul. Ezek szerint a kilencvenes évek lettek volna a legjobbak, amikor a jövedelmek és juttatások reálértéke a GDP-vel együtt hatalmasat zuhant, milliók veszítették el a munkahelyüket, és még a Bokros-csomagnak is csak a terheit érzékelték a családok. Azután jön sorrendben a Kádár-korszak, a Horthy-korszak, és még a Rákosi-korszak is megelőzi a 2002–2009-es időszakot, amikor a reáljövedelmek igen jelentős mértékben emelkedtek.” Itt Vásárhelyi Mária 18–30 éves fiatalok körében végzett 2009-es vizsgálatáról volt szó. „A fiatalok nemcsak benyalták azt az

otromba 2006-os fideszes hazugságot, hogy »rosszabbul élünk, mint négy éve«, de még ki is terjesztették: rosszabbul élünk, mint hatvan éve, mint nyolcvan éve!» Ebben a cikkben foglalkoztam Szalai Erzsébet 25–35 éves „késő fiatalokat” vizsgáló mélyinterjúj felmérésével is, amelyből az derült ki, hogy a baloldali és jobboldali rendszerkritikus késő fiatalok hasonlítanak egymáshoz abban, „hogy a rendszerkritikájuk semerre nem mutat túl önmagán, nem kapcsolódik hozzá semmilyen alternatív jövőkép. Ebből a hiányból a jobboldalon úgynevezett antientuziaszta habitus lesz: az antientuziaszta nem eszméért lelkesedik, a lelkét a negatív érzelmek uralják, közéleti aktivitásának fő motivációja az általános tagadás, a különböző embercsoportokra irányuló gyűlölet.”

Mindenesetre nyilvánvaló, hogy azoknak a számottevő gazdasági, kapcsolati és tudástőkével nem rendelkező munkavállalóknak, akikből Scheiring meghatározása szerint a szűkebb értelemben vett munkásosztály áll, kitüntetett szerepük volt a „fülkeforradalomban”, és van az autokratikus hatalmi rendszer fenntartásában.

Scheiring Gábor életkoránál fogva belefért volna 2009-ben a fiataloknak abba a mintájába, amelyet Vársárhelyi Mária vizsgált. Tájékozott közgazdászként bizonyára reálisabb válaszokat adott volna, mint a megkérdezettek többsége, de a 2008-as válság előtti jelentős életszínvonal-emelkedést valószínűleg az ő válasza sem tükrözték volna. Művének az a sugallata, hogy a rendszerváltás 2010 előtt igen csekély mértékben emelte az életszínvonalat a Kádár-korszakhoz képest. Ezt így érzékel-

teti: „Egy évvel Orbán Viktor 2010-es hatalomra jutása előtt az egy főre jutó reálkereset mindössze 11%-kal haladta meg az 1978-as szintet.” Ha ezen adat mögé nézünk, ugyanazt a forrást használva, mint a szerző, akkor a következőket látjuk: a KSH adatai szerint az 1960-as szintet 100 százaléknak véve a reálkereset 1978-ban 163 százalék volt, de a pártállami diktatúra kimúlásakor, 1990-ben már csak 142 százalék. Ez esett le a tranzíciós válság során 112 százalékra, és onnan emelkedett fel 2010-re 174 százalékra!

A Kádár-korszak rovására írható tehát tizenkét év alatt a 21 százalékos csökkenés, és a liberális demokrácia javára írható húsz év alatt a 32 százalékos növekedés, miközben az ország súlyos tranzíciós válságon is átesett. Miután pedig átesett rajta, nem egészen másfél évtized alatt a reálkereset 62 százalékos növekedését produkálta. És ebben már a 2006 utáni megszorítások is benne voltak a 2008-as válsaggal együtt.

Ennek fényében nem tűnik igazán meggyőzőnek az a feltételezés, hogy a munkásosztály a borzalmasan romló helyzete miatt pártolt volna át a „jobboldalra”.

Ami pedig a nemzeti tőke lázadását illeti: „2002 és 2010 között a baloldali kötődésű milliárdosok száma folyamatosan csökkent, míg a jobboldali kötődésűek száma növekedett.” Ezt olvassuk. De ezen állítás fölött az ábrán nem ezt látjuk! Hanem azt, hogy 2005 és 2009 között a baloldali kötődésűek száma nőtt, a jobboldaliaké meg csökkent, s a két csoport között a különbség mindössze három darab milliárdos volt. A jobboldali milliárdosok száma éppen 2010-ben ugrott meg, a Fidesz győzelme után

vagy legalábbis az előre látható jelentős győzelem küszöbén. Vagyis nem azért győzött a Fidesz, mert a nemzeti tőke mögé állt, hanem azért állt mögé a nemzeti tőke, mert győzött. Aztán persze szépen megnőtt a jobboldaliak száma a száz leggazdagabb között, mert a hatalom jutalmazta azokat, akik mögé álltak, és büntette azokat, akik nem. Ennek az opportunizmusnak a lázadáshoz sok köze nincs. De a multimilliárdosok egyébként is olyan kevesen vannak, hogy a grafikonon kimutatott irányzatok csupán néhány ember mozgását jelzik. Ráadásul a száz leggazdagabb többségét a szerző sem tudta besorolni egyik táborba sem.

Kérdés, hogy mitől lenne olyan döntő jelentősége a tőkés állampolgárságának vagy pláne nemzeti identitásának. Az antikapitalista válasz erre az, hogy semmitől. Minden tőkés ellenség. A nacionalista válasz pedig az, hogy azért, mert a nemzet az első. De hogy Scheiring válasza mi, az igazából nem derül ki.

Össze is mosódik két dolog, a külső és belső versenyképesség kérdése. Ha a belföldön előállított kínálat nem versenyképes a külföldön előállítottal, annak hátrányai egyértelműek. Kívülről jön be a termék, kívülre megy ki az ellenértéke. Ha ebben a vonatkozásban védi bürokratikus eszközökkel a belföldi termelőket az állam, annak a haszna világos, legfeljebb szemben áll vele a kára, például a hasonló jellegű ellenintézkedések, amelyek egy adottságainál és méreteinél fogva nyitottságra ítélt országot nagymértékben sújthatnak. A mi esetünkben az EU-tagsággal és -támogatásokkal járó előnyök elvesztését is a károk között kell számon tartanunk, amennyiben

a honi gazdaság védelmében az állam túl akarna lépni azokon a szűk kereteken, amelyeket az EU szabályai meghatároznak.

De ha a magyar állam keretei között a külföldi illetőségű versenyképesebb tőkés állít elő versenyképesebb terméket, akkor az miért nem jobb, mint ha belföldi illetőségű tőkés állít elő kevésbé versenyképes terméket? Hiszen ebben az esetben a külföldi illetőségű tőkés a belföldi gazdaság versenyképességét erősíti, külkereskedelmi mérlegét javítja, bevételeit növeli.

Ha egyébként nem tudnánk, ebből a könyvből is értesülhetünk arról, hogy a transznacionális vállalatok magasabb technológiai szintje magasabb színvonalú munkaerőigényt jelent, a fejlettebb technológia révén pozitív a tőkevonzó hatása; a külföldi tulajdonszerzés 12–27 százalékos béremelkedéssel jár együtt, „a külföldi tulajdonú társaságoknál alkalmazottak bére 50%-kal haladta meg a magyar tulajdonú cégeknél alkalmazottak bérét 1998-ban”, „a transznacionális vállalatoknál a kollektív szerződéssel való lefedettség az átlagos aránynál magasabb, emellett e cégek többet fordítanak oktatásra, illetve átlagban a munkabiztonsági és egészségügyi színvonal is jobb a transznacionális vállalatoknál, mint magyar társaiknál”. Akkor miért lenne a magyar munkásosztály érdeke, hogy kisebb arányban legyenek jelen ilyen transznacionális cégek, és nagyobb arányban a másmilyenek? És a munkások számára előnyösebb cégekkel „fejlesztő” állam miért kevésbé fejlesztő, mint a munkások számára kevésbé előnyös cégekkel fejlesztő állam? Egy cég tulajdonosa bármikor változhat, akár egy sze-

mélyről, akár különböző illetőségű magán- és jogi személyek halmazáról legyen szó. Bármilyen állampolgárságú és nemzetiségű egyén eladhat és vehet bármilyen állampolgárságú és nemzetiségű egyéntől bármit, viheti a pénzt ki az országból, hozhatja be az országba. Az OTP éppúgy a transznacionális tőke része, mint az Erste Bank. Az állam által fejlesztett nemzeti tőkéből bármikor lehet nem nemzeti tőke, és fordítva.

Ha az állam átlátható és egyértelmű szempontok szerint, normatív módon fejleszt (támogat és kezdeményez), akkor a nemzetiségnek, állampolgárságnak nincs jelentősége. Ha diszkrecionális döntésekkel fejleszt, osztja a pénzt és az eszt, akkor bárminek lehet jelentősége, viszont ebben az esetben szabad az út az önkényes hatalmi döntések előtt. Ez utóbbinak pedig ugyanolyan ártalmi vannak nemzeti kedvezményezett és transznacionális kedvezményezett esetében.

Voltaképpen Scheiring meghatározásából is az következik, hogy nem a tőke nemzeti, avagy transznacionális volta az érdekes, hanem az, hogy a helyi gazdaság része-e. Az a tőke, amely az ország adórendszere szerint fizet adót, az ország törvényei szerint működik, a helyi gazdaság tőkéje. „A fejlesztő állam célja olyan új komparatív előnyök intézményesítése, amelyek lehetővé teszik, hogy a helyi gazdaság szereplői a nemzetközi munkamegosztás leginkább jövedelmező szegmenseire specializálódjanak. [...] A fejlesztő állam tehát egy kapitalista állam, és a felhalmozás elsődleges mechanizmusának a piacot tekinti, de a piacokat ne tekinti eleve adottnak, hanem a piaci viszonyok, a gazdaság szerkezeté-

nek cselekvő formálására törekszik. Ennek érdekében a cselekvő állam korlátozza a tőke, a transznacionális és nemzeti tőke rövid távú érdekeit egyaránt, hogy így legyen mozgásterre hosszú távú szempontok érvényesítésére.” Mindebből egyáltalán nem következik, hogy a tőke „nemzeti” voltának jelentőséget kellene tulajdonítani. Egyébiránt pedig azt is olvashatjuk ezen a helyen, hogy a fejlesztő állam feltétele „a szervezett, egységes és erős állami bürokrácia” és „az állam megfelelő pénzügyi kapacitása”. Hát, ha valahol, akkor az összeomló, hatalmas adósságot hátrahagyó pártállami diktatúra romjain, a kiépítés alatt álló demokráciában hiányoztak ezek a feltételek. Ezen feltételek és persze a honi tőkés hiányáról a pártállami diktatúra gondoskodott. Viszont e feltételek sokkal rosszabbak lettek volna, ha a nagyobb mértékű fokozatosság jegyében még tovább és még nagyobb mértékben támogatták volna a versenyképtelen állami vállalatokat, és a transznacionális tőkét nagyobb mértékben tartották volna távol az országtól.

A Scheiring által leírt fejlesztő állam a szovjet blokkban egyedül a volt NDK területén működhetett, miután az a liberális kapitalista Németország része lett.

Ha Scheiring komolyan számításba veszi az adott történelmi feltételeket és kényszereket, akkor alighanem belátja, hogy a fejlesztő állam feltételeit csak egy versenyállam teremthette volna meg, ha nem térítik le 2000 környékén a pályájáról.

„A függő fejlődés demokratikus stabilizálásához... fejlesztő államra és képességfejlesztő szociális államra egyaránt szükség van.” Ez a

mű rendszertagadó szellemben és hevülettel előadott rendszerfejlesztő ajánlatának a lényege. Ehhez állítólag Csehország és Szlovénia került volna a legközelebb, de Magyarország 1998-ban a demokrácia stabilizálásához ezeknél közelebb állt anélkül, hogy fejlesztő állam lett volna. Ezt a könyvben található, fent említett ábra is igazolja.

De a 2010 előtti állam nemcsak fejlesztő nem volt (az nem is lehetett), de szociális sem, és ez az igazán súlyos kérdés. Amikor Magyarország gazdasági tekintetben leginkább rendben volt (már persze a körülményekhez, a feltételekhez és a múltjához képest), szociálisan akkor sem volt rendben. A pártállami zsákutás fejlődés és a tranzíciós válság áldozatainak rehabilitálására nem volt képes, nem volt komoly szándék sem, és ennek valóban jelentős szerepe volt abban, ami a későbbiekben történt.

Hogy miként kellett volna a fejlesztő és szociális állam feltételeit megteremteni, erről Scheiring lényegében semmit sem mond. A szociális érzékenység sajnos túlságosan erősen kapcsolódik a rendszerváltás óta az antiliberális felfogáshoz, ezért a szociális államnak leginkább csak

az a jobboldali szociáldemokrata változata él (illuzórikus) vágyképként a közgondolkodásban, amely a szociális újraelosztás szociális jellegét feloldja, a középosztályt is átfogó (sőt, azt kedvezményező), nagy és átfogó juttatási rendszereket feltételez, amelyek a legjobb módú országok számára is igen nagy terheket jelentenek.

Jellemző, hogy ebben a szociális szempontot olyannyira hangsúlyozó műben a rászorultsági elvű újraelosztás elve még kritika tárgyaként sem merül föl. A rászorultsági elvű, távlatos, fejlesztő szociálpolitikának volt Magyarországon jelentős iskolája. A Kemény-iskola, amely a demokratikus ellenzékhez és az SZDSZ-hez kapcsolódott, már 1989-ben kidolgozott egy távlatos, a liberális gazdaságpolitikával összeférő szociálpolitikai koncepciót, sőt azt feltételezte. E koncepciónak a szociáldemokrata illúziókat kergetők szemében éppen az volt a bűne, hogy a liberalizmussal volt kompatibilis. A liberális pártnak pedig az volt az elévülhetetlen bűne, hogy ezt a liberális szociálpolitikai irányzatot kivette magából. Szociálliberálisokból ma éppoly kevés van a magyar közéletben, amilyen sokakat neveznek így – merő félreértésből.